

11. Pro kredytni spilky. (2023, July 14). [On credit unions]. *Zakon Ukrainy № 3254-IX* Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3254-20#doc_info [in Ukrainian].
12. Pro vnesennia zmin do Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy shchodo vdoskonalennia poriadku vidkryttia ta oformlennia spadshchyny. (2023, November 8). [On amendments to the Civil Code of Ukraine regarding the improvement of the procedure for opening and registration of inheritance]. *Zakon Ukrainy № 3450-IX*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3450-20#doc_info [in Ukrainian].
13. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia pytan orhanizatsii korporatyvnoho upravlinnia v bankakh ta inshykh pytan funktsionuvannia. (2021, June 30). [On the introduction of amendments to some legislative acts of Ukraine regarding the improvement of the organization of corporate governance in banks and other issues of functioning]. *Zakon Ukrainy № 1587-IX*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1587-20#doc_info [in Ukrainian].
14. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vporiadkuvannia diialnosti vidokremlyenykh pidrozdiliv yurydychnoi osoby, utvorenoi vidpovidno do zakonodavstva. (2023, July 14). [On the introduction of changes to some legislative acts of Ukraine regarding the regulation of the activities of separate divisions of a legal entity formed in accordance with the legislation]. *Zakon Ukrainy № 3257-IX* Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3257-20#doc_info [in Ukrainian].
15. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo oboviazkovoї reiestratsii ta vykorystannia elektronnykh kabinetiv v Yedynii sudovii informatsiino-telekomunikats. (2023, June 29). [On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding mandatory registration and use of electronic offices in the Unified Judicial Information and Telecommunications]. *Zakon Ukrainy № 3200-IX* Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#doc_info [in Ukrainian].
16. NOVELY ELEKTRONNOHO SUDU: YaK VONY VPLYVAIuT NA OHS. (2023). [ELECTRONIC COURT INNOVATIONS: HOW THEY AFFECT CSOs]. *Tsentr demokratii ta verkhovenstva prava*. Retrieved from: <https://cedem.org.ua/analytics/elektronnyj-sud/> [in Ukrainian].
17. Spasybo-Fatieieva, I. V. (2023, February 17). Kontseptualni aspekty reformuvannia tsyvilnoho zakonodavstva. [Conceptual aspects of reforming civil legislation]. *Tsyvilne pravo: problemy teorii ta pravozastosuvannia : materialy XXI nauk.-prakt. konf., prysviach. 101-y richnytsi z dnia narodzh. d-ra yuryd. nauk, prof., chl.-kor. AN URSS, rektora Kharkiv. yuryd. in-tu (1962-1987 rr.). Kharkiv. 35–39.* [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 5.11.2023

УДК 349.6

DOI: 10.36550/2522-9230-2023-15-25-29

Федосєєв Петро Михайлович,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права Придунайської філії
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»»
e-mail: mega_ra1987@ukr.net
<https://orcid.org/0009-0004-9424-7430>

Бальжик Ірена Анатоліївна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права Придунайської філії
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»»
e-mail: pravokafedrapf@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0002-1224-5622>

Тодорова Марія Петрівна,

магістрантка
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»»
e-mail: marypenova17@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

Досліджено особливості цивільно-правової відповідальності за порушення екологічного законодавства України. Визначено, що відповідальність за порушення екологічного законодавства є важливою складовою забезпечення

Випуск 15. 2023

© П.М.Федосєєв, І.А.Бальжик, М.П.Тодорова, 2023

раціонального природокористування, охорони природних об'єктів та їх відновлення після негативних наслідків, а також важливим засобом відновлення порушених прав та відшкодування завданої правопорушенням шкоди.

Встановлено, що цивільно-правова відповідальність є важливим засобом забезпечення законності в екологічній сфері. Вона виступає різновидом юридичної відповідальності загалом, а тому їй властиві всі ознаки останньої.

Зроблено висновок, що специфіка цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення зумовлена особливостями об'єкта правопорушення, способами обчислення й доведення шкоди та деякими іншими екологічними чинниками. Сутність цієї відповідальності полягає у покладенні на правопорушника обов'язку відшкодувати шкоду за екологічне правопорушення.

Метою дослідження є з'ясування змісту цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення, встановлення її ознак, порядок відшкодування шкоди та встановлення відмінностей між цивільно-правовою відповідальністю в екологічному праві та у цивільному праві.

Ключові слова: юридична відповідальність, цивільно-правова відповідальність, екологічне законодавство, екологічні правопорушення, охорона навколишнього природного середовища.

Fedoseev P., Balzhik I., Todorova M. THEORETICAL AND PRACTICAL PROBLEMS OF APPLYING CIVIL LIABILITY FOR VIOLATION OF ENVIRONMENTAL LEGISLATION IN UKRAINE

The peculiarities of civil liability for violation of the environmental legislation of Ukraine are investigated. It is determined that responsibility for violation of environmental legislation is an important component of providing rational nature management, protection of natural objects and their restoration after negative consequences, as well as an important means of restoring violated rights and compensation for damage caused by offenses.

It is established that civil liability is an important means of ensuring legality in the environmental sphere. It acts as a kind of legal responsibility in general, and therefore it has all the signs of the latter.

It is concluded that the specificity of civil liability for environmental offenses is conditioned by the peculiarities of the object of the offense, ways of calculating and bringing harm and some other environmental factors. The essence of this liability is to impose on the offender the obligation to compensate for the damage for environmental offenses.

The purpose of the study is to find out the content of civil liability for environmental offenses, to establish its features, to compensate for damage and to establish differences between civil liability in environmental law and in civil law.

Key words: legal liability, civil liability, environmental legislation, environmental offenses, environmental protection.

Постановка проблеми. Впродовж свого існування людство постійно стикається з проблемами навколишнього природного середовища. Екологічні проблеми можна визначити як негативний вплив будь-якої діяльності людини на навколишнє середовище. Включаються як біологічні, так і фізичні особливості середовища. Серед основних екологічних проблем, які викликають велике занепокоєння, є забруднення повітря, забруднення води, забруднення природного середовища, забруднення сміттям тощо. На індивідуальному, організаційному та урядовому рівнях практикуються різноманітні програми захисту навколишнього середовища з метою встановлення балансу між людиною та навколишнім середовищем. Одним із важливих аспектів боротьби та попередження екологічних правопорушень та порушень екологічного законодавства є застосування різних видів відповідальності.

Значним кроком уперед у посиленні значення юридичної відповідальності за правопорушення у сфері екології в Україні прийняття Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 № 2697-VIII. Вказаний законодавчий акт одним із основних інструментів реалізації державної екологічної політики визначив комплексний моніторинг стану навколишнього природного середовища і нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів - забезпечать перехід до системи запобігання правопорушенням і моніторингу стану довкілля, зменшення тиску на бізнес-середовище, широке залучення громадськості до природоохоронного контролю через побудову дієвої системи нагляду за дотриманням природоохоронного законодавства з урахуванням найкращих практик організації функціонування аналогічних інституцій у країнах - членах Європейського Союзу [1]. Вцілому ж чинне національне законодавство у досліджуваній сфері побудовано на принципі екологічної відповідальності, який потребує запровадження відповідальності за будь-які порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання цивільно-правової відповідальності за порушення екологічного законодавства такі українські вчені-правознавці: В. Андрейцев Г. Балюк, А. Бобкова, А. Гетьман, В. Комарницький, В. Костицький, Н. Малишева, М. Малишко, В. Мунтян, В. Попов, С. Разметаєв, Н. Титова, Ю. Шемшученко, М. Шульга та інші.

Метою статті є з'ясування змісту цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення, встановлення її ознак, порядок відшкодування шкоди та встановлення відмінностей між цивільно-правовою відповідальністю в екологічному праві та у цивільному праві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цивільно-правова відповідальність є важливим засобом забезпечення законності в сфері екології як на національному, так і на міжнародному рівні. Її можна тлумачити як один із різновидів юридичної відповідальності, саме тому вона має всі характерні їй ознаки та особливості.

Як зазначає А.Гетьман, юридична відповідальність є тим інститутом екологічного законодавства, який забезпечує механізм локалізації та блокування протиправної поведінки і стимулює суспільно корисні дії людини в правовій сфері, становить міру захисту суспільства та його членів від правопорушень, захищає

інтереси особи, суспільства і держави, є формою реагування держави на порушення встановленого порядку суспільних відносин [2, с.235].

Ст. 66 Конституції України декларує: «Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані ним збитки» [3]. Відтак, можна стверджувати, що встановлення юридичної відповідальності за екологічні правопорушення є безпосередньою реалізацією приписів Основного Закону та утвердження принципів гуманізму та верховенства права в державі.

На сьогодні в Україні існує дисциплінарна, адміністративна, цивільна і кримінальна відповідальність за порушення екологічного законодавства, про що вказано у ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [4]. При цьому, застосування заходів дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища та погіршенням якості природних ресурсів. В межах нашого дослідження розглянемо особливості цивільно-правової відповідальності за порушення екологічного законодавства.

Чинне екологічне законодавство України не містить поняття «цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення». Відсутнє єдиний підхід до його визначення та розуміння і у правовій доктрині. Розглянемо позиції окремих вчених з цього приводу.

Так, на думку В.Попова, С.Разметаєва, М.Шульги, суть цивільно-правової відповідальності за порушення екологічного законодавства полягає у покладенні на особу, винну у вчиненні екологічного правопорушення, несприятливих майнових наслідків. Її суть полягає у компенсаційно-відновлювальній функції і вона передбачена, насамперед, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» [5, с. 168].

В.Андрейцев [6, с. 204] та М.Малишко [7, с. 13] стверджують, що майнова відповідальність за екологічні правопорушення – це вид юридичної відповідальності, яка передбачає виконання обов'язку фізичними чи юридичними особами щодо компенсації шкоди, заподіяної власникам чи користувачам природних ресурсів порушенням екологічного законодавства або порушенням екологічних та інших прав громадян.

Таким чином, можна зазначити, що цивільно-правова відповідальність за екологічні правопорушення – це один із видів юридичної відповідальності, яким передбачено покладання на правопорушника обов'язку відшкодування потерпілій стороні майнової, матеріальної або моральної шкоди, яка була заподіяна в результаті недотримання або порушення норм екологічного законодавства.

Варто зазначити, що у науці цивільного права цивільно-правову відповідальність розуміють як галузевий вид юридичної відповідальності, яка має ретроспективний характер, оскільки виникає як наслідок цивільного правопорушення. Її особливістю є те, що вона спрямована не на покарання правопорушника, а на відновлення (компенсацію) суб'єктивного цивільного права потерпілої особи [8, с.360-361].

Загальні принципи цивільно-правової відповідальності закріплені цивільним законодавством. Основною формою цивільної відповідальності за екологічні правопорушення є відшкодування шкоди, завданої доквітлю, яка відшкодовується у відповідності до такс і методик підрахування шкоди, а у разі відсутності таких – на підставі ст. 1166 Цивільного кодексу України [9].

Для настання деліктної відповідальності відповідно до ст. 1166 ЦКУ необхідна наявність складу правопорушення, а саме: наявність шкоди; протиправна поведінка заподіювача шкоди; причинний зв'язок між шкодою та протиправною поведінкою заподіювача.

Як зазначають дослідники, цивільно-правова відповідальність за екологічні правопорушення має свої особливості. По-перше, підставою для такої відповідальності є заподіяння майнової шкоди екологічним об'єктам. По-друге, суб'єктами цивільно-правових відносин є фізичні та юридичні особи, які вступають між собою в цивільно-правові відносини з приводу майна та особистих немайнових благ. В окремих випадках суб'єктом зазначених відносин може бути держава. По-третє, цивільно-правова відповідальність має на увазі застосування матеріальних санкцій [10].

В українському законодавстві цивільно-правова відповідальність у досліджуваній сфері полягає, в першу чергу, у покладанні на правопорушника обов'язку відшкодувати потерпілій стороні майнову чи моральну шкоду, заподіяну в результаті порушення еколого-правових вимог.

На думку М.Шульги, застосування цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення характеризується, передусім тим, що крім збитків, які виражені у грошовій формі, в результаті неправомірних дій можливе заподіяння екологічної шкоди [11, с. 180].

Специфіка цивільно-правової відповідальності в екологічній сфері обумовлюється особливостями об'єкта правопорушення, способами обчислення і доведення шкоди, а також іншими екологічними факторами й обставинами вчинення правопорушення.

У ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» зазначено, що «шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації в повному обсязі. Особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування неодержаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням». Потрібно підкреслити, що правопорушники повинні відшкодувати шкоду у

повному обсязі незалежно від того, чи були їх дії (бездіяльність) умисними чи необережними. Виняток становлять лише особи, які зазначені в третьому абзаці даної статті «Особи, що володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих» [4].

Даною нормою визначено підставу для відшкодування шкоди – порушення законодавства про охорону навколишнього середовища. Але правопорушення є підставою кримінальної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності, а підставою цивільно-правової відповідальності є нанесення шкоди. Особливістю екологічної шкоди є її непоправність, або лише відносна відновлюваність, оскільки відтворення компонентів природи пов'язане з тривалим періодом у часі.

Основною проблемою, з якою можна зіткнутися в процесі компенсації, є проблема визначення її розміру. Саме тому автори зазначають, що таке економічна та екологічна шкода, адже оцінка вартості не завжди збігається та має диференційований характер залежно від регіону, природно-кліматичних умов, характеру економічних відносин, які є домінуючими на певній території. По суті, потрібно відшкодувати шкоду завдану довіллю та вартість речі.

На думку С. Разметаєва та М.Шульги, застосування цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення характеризується, передусім тим, що крім збитків, які виражені у грошовій формі, в результаті неправомірних дій можливе заподіяння екологічної шкоди [1, с. 180].

Як зазначає М.Карташов, екологічна шкода може бути відтворена такими способами: поновлення майна в природі – відтворення знищених природних ресурсів; відшкодування збитків, завданих природним компонентам – відновлення природних ресурсів; відшкодування збитків природокористувачу; компенсація витрат, спрямованих на оздоровлення навколишнього природного середовища й покращення його якості [12].

Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» шкода, заподіяна внаслідок порушення екологічного законодавства, має бути компенсована в повному обсязі. Проблема, яка виникає в процесі вирішення питання компенсації, – це визначення її розміру.

Внаслідок екологічних правопорушень потрібно відшкодувати шкоду та завдані збитки. Цей процес реалізується при застосуванні цивільно-правової (майнової) відповідальності. Така шкода зазвичай викликана порушенням чужих прав і чужих благ. Усі загальні засади застосування цивільно-правової відповідальності можна переглянути в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» («Особливості застосування цивільної відповідальності»), в якому передбачено компенсацію за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

У більшості випадків відшкодування екологічної шкоди зводиться до відшкодування заподіяних збитків. Відшкодування збитків – це встановлена законом цивільно-правова санкція.

Поняття збитків визначається в ст. 22 ЦК України, відповідно до якої «збитками є: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода)» [9]. Збитки відшкодовуються в повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування в меншому або більшому розмірах.

Цивільно-правова відповідальність за екологічні правопорушення – це обов'язок правопорушника зазнати негативні наслідки майнового характеру, які встановлюються в санкціях правових норм або договорі та застосовуються у цивільно-процесуальній формі. Підставою для настання цивільно-правової відповідальності є завдання шкоди. На відміну від кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної відповідальності, де підставою є вчинення правопорушення. Також особливістю цивільно-правової відповідальності є те, що визначення розміру шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, здійснюється за спеціальними правилами: згідно з таксами, методиками обчислення розміру шкоди, або за їх відсутності – за фактичними витратами на відновлення порушеного стану. Саме в цьому полягає основна різниця екологічно-правової відповідальності та звичайної цивільної відповідальності.

Висновки. Отже, цивільно-правова відповідальність за екологічне правопорушення є важливим правовим інститутом забезпечення законності та правопорядку у галузі екології, дотримання екологічної безпеки, захисту прав та свобод громадян, якій властиві як загальні ознаки юридичної відповідальності, вироблені теорією, так і специфічні ознаки, зумовлені предметом регулювання. Цивільно-правова відповідальність за вчинення екологічних правопорушень регламентована значним масивом нормативно-правових актів, які належать як до екологічного, так і до інших галузей права.

Екологічна відповідальність є інструментом захисту навколишнього середовища для запобігання та відшкодування екологічної шкоди. Це сприяє особистій відповідальності (економічних) гравців. Правильно сформульоване законодавство про екологічну відповідальність створює економічні стимули для запобігання виникненню шкоди, прокладаючи шлях для виплати забруднювачем компенсації за будь-яку шкоду, яка сталася.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII URL: <http://surl.li/olcgrf>
2. Проблеми правової відповідальності: монографія. / [А. П. Гетьман та ін.] ; за ред. проф. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, В. І. Борисової ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2014. 345 с.
3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#n715>
5. Попов В. К. Екологічне право України (Загальна частина): навч. посібник / Попов В. К., Шульга М. В., Разметаєв С. В. та ін. Харків: Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 1995. 176 с.
6. Андрейцев В. І. Екологічне право: навч. посібник [для юрид. фак. вузів]. К.: Вентурі, 1996. 208 с.
7. Малишко М. І. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення. К.: УНА, 2001. 28 с.
8. Цивільне право: підручник: у 2 т./ за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х.: Право, 2014. Т.1 656 с.
9. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
10. Мороз О. Т., Клименко В. О., Бедунков Г. В. Специфіка цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення. *Вісник НУВГП. Серія «Сільськогосподарські науки»*. 2021. Випуск 4(96). С. 80 - 92.
11. Гетьман А. П. Екологічне право України: підруч. / А. П. Гетьман, М. В. Шульга, В. К. Попов та ін.; за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. Харків: Право, 2005. 382 с.
12. Карташов М. Особливості цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 12/4. С. 29 – 32.

REFERENCES:

1. Pro Osnovni zasady (stratehiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku. (2019, February 28). [On the Basic principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period up to 2030]. *Zakon Ukrainy № 2697-VIII*. Retrieved from: <http://surl.li/olcgrf> [in Ukrainian].
2. Tatsii, V. Ya., & Hetman, A.P., & Borysova, V.I. (Eds.) ta in.. (2014). Problemy pravovoi vidpovidalnosti. [Problems of legal responsibility]. Monohrafiia. 345. [in Ukrainian].
3. Konstytutsiia Ukrainy. (1996, June 28). [Constitution of Ukraine]. № 254k/96-VR. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
4. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha. (1991, June 25). [On environmental protection]. *Zakon Ukrainy № 1264-XII*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#n715> [in Ukrainian].
5. Popov, V. K., & Shulha, M. V., & Razmietaiev, S. V. ta in. (1995). Ekolohichne pravo Ukrainy (Zahalna chastyna). [Environmental law of Ukraine (General part)]. Navch. posibnyk. 176. [in Ukrainian].
6. Andreitsev, V. I. (1996). Ekolohichne pravo. [Environmental law]. Navch. posibnyk dlia yuryd. fak. vuziv. 208. [in Ukrainian].
7. Malyshko, M. I. (2001). Yurydychna vidpovidalnist za ekolohichni pravoporushennia. [Legal responsibility for environmental offenses]. 28. [in Ukrainian].
8. Borysova, V.I., & Spasybo-Fatieieva, I.V., & Yarotskyi, V.L. (Eds). (2014). Tsyvilne pravo. [Civil law]. Pidruchnyk: u 2 t. T.1. 656. [in Ukrainian].
9. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy. (2003, January 16). [The Civil Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
10. Moroz, O. T., & Klymenko, V. O., & Biedunkov, H. V. (2021). Spetsyfika tsyvilno-pravovoi vidpovidalnosti za ekolohichni pravoporushennia. [Specifics of civil liability for environmental offenses]. *Visnyk NUVHP. Seriiia «Silskohospodarski nauky»*. Vypusk 4(96). 80 -92. [in Ukrainian].
11. Hetman, A. P., & Shulha, M.V. (Eds), & Popov, V.K. ta in...(2005). Ekolohichne pravo Ukrainy. [Environmental law of Ukraine]. Pidruch. Kharkiv. Pravo. 382. [in Ukrainian].
12. Kartashov, M. (2020). Osoblyvosti tsyvilno-pravovoi vidpovidalnosti za ekolohichni pravoporushennia. Peculiarities of civil liability for environmental offenses. [Peculiarities of civil liability for environmental offenses]. *Ekononika. Finansy. Pravo*. № 12/4. 29 – 32. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 5.11.2023